

ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ (BION, WINNICOTT) ¹

Σωτήρης Μανωλόπουλος

Θα επιχειρήσω εδώ να κάνω μια σύγκριση των θέσεων των Winnicott και Bion σε ό,τι αφορά στο εξωτερικό αντικείμενο (Aguayo, 2018· Ogden, 2004). Η έννοια της πρωτογενούς μητρικής ενασχόλησης του Winnicott (primary maternal preoccupation) έθεσε στο κέντρο της ψυχανάλυσης τον ρόλο του εξωτερικού αντικειμένου. Ο Bion επινόησε μια παρόμοια έννοια, αυτήν της ονειροπόλησης (reverie). Η λειτουργία της μητέρας, ως εξωτερικό αντικείμενο, είναι το «κράτημα» τους βρέφους (holding, Winnicott), ή το «περιέχειν» (containing, Bion).

Και οι δύο αυτοί μεγάλοι συγγραφείς είχαν τις ρίζες τους στους Freud και Klein. Ξεκινούσαν ωστόσο να αφηγούνται την ιστορία από διαφορετικές αφετηρίες. Ο Winnicott ξεκινούσε από την εργασία του Freud για τον ναρκισσισμό και της Klein για την καταθλιπτική θέση. Ο Bion ξεκινούσε από την εργασία του Freud για τις Δύο αρχές της ψυχικής λειτουργίας και της Klein για την προβλητική ταύτιση.

Τόσο ο Freud όσο και η Klein θεωρούσαν ότι η πραγματική μητέρα, το εξωτερικό αντικείμενο, είναι σημαντική για την ανάπτυξη και την ψυχική ζωή, μόνο που το έπαιρναν ως κάτι δεδομένο. Αντίθετα, ο Winnicott και ο Bion, με διαφορετικό ο καθένας τρόπο, μάς έδειξαν ότι το εξωτερικό αντικείμενο έχει μια θέση στην θεωρία μας. Μπορούμε να σκεφθούμε ψυχαναλυτικά το πώς αυτό είναι πολύ σημαντικό για την ψυχική ζωή.

Εντούτοις το μωρό του Bion είναι διαφορετικό από αυτό του Winnicott. Η μητέρα είναι ένα containing (περιέχον) εξωτερικό αντικείμενο που ονειρεύεται και επεξεργάζεται τα άγχη του μωρού της. Στο μωρό του Bion υπάρχει εξ αρχής, έστω και στοιχειωδώς, το όριο του μέσα με το έξω, έτσι ώστε να λειτουργεί η προβλητική ταύτιση με την οποία η μητέρα, ως εξωτερικό αντικείμενο, παραλαμβάνει και περιέχει τα άγχη του μωρού της, τα οποία μεταβολίζει χάρις στην άλφα-λειτουργία της.

Το νεογέννητο του Winnicott δεν έχει φτάσει ακόμα εκεί. Αρχικά δεν προβάλλει και δεν ταυτίζεται. Απλά συνεχίζει να υπάρχει εφ' όσον το κρατά επαρκώς η μητέρα. Ο Winnicott (1956a) μιλά για το holding της μητέρας. Στην αρχή το βρέφος είναι μη

¹ Το παρόν κείμενο γεννήθηκε από την συμμετοχή μου στην Ομάδα Εργασίας «Φροϋδικές Ρίζες των Klein, Winnicott, Bion» της ΕΨΕ.

απαρτιωμένο. Δεν ισχύει ακόμα το όριο μεταξύ μέσα και έξω. Ισχύει μόνο το going on being, που το κρατά αξιόπιστα η μητέρα. Με την πρωτογενή ενασχόλησή της η μητέρα παλινδρομεί και ταυτίζεται με τις ανάγκες του μωρού. Όταν αποτυχαίνει και δεν κρατά επαρκώς την συνέχεια του είναι, το ψυχόσωμα του μωρού αντιδρά. Από τις αντιδράσεις στις ρήξεις της συνέχειας γνωρίζει ότι υπάρχει. Αλλιώς είναι σιωπηλή η αίσθηση του είναι. Αυτές οι αντιδράσεις του μωρού στις διακοπές της συνέχειας εγγράφονται ως εισβολές-καταπατήσεις.

Δεν μπορούμε να πάρουμε ως δεδομένη την ικανότητα του βρέφους για ψευδαισθητικές πραγματοποιήσεις, όπως υπέθεσε ο Freud (1911), διότι το μωρό βιώνει αγωνίες αφανισμού. Ούτε μπορούμε να πάρουμε ως δεδομένη την μητρική φροντίδα. Κατά τον Winnicott, το μωρό χρειάζεται μια μητέρα να φροντίζει τις ανάγκες εξάρτησής του και να κρατά τη συνέχεια της ύπαρξής του. Κατά τον Bion η μητέρα, με την άλφα-λειτουργία της, περιέχει, μεταβολίζει και επιστρέφει στο μωρό μετασχηματισμένα τις ωμές συγκινησιακές εμπειρίες που αυτό αγωνίζεται να αντέξει.

Η σημασία της μητέρας και του αναλυτή, ως εξωτερικά αντικείμενα, που κρατούν το βρέφος (στην ανάπτυξη και στην ανάλυση) αναπτύχθηκε από τον Winnicott κατά την διάρκεια του πολυ-επίπεδου διαλόγου του με την κλαϊνική ομάδα. Ο Aguayo (2018) σημειώνει: Η θεωρία του κρατήματος του Winnicott και αυτή του περιέχοντος του Bion απλά συνυπήρχαν στην ίδια εταιρεία. Τα τελευταία χρόνια αρχίζουν να γίνονται συγκριτικές μελέτες των ομοιοτήτων και των διαφορών τους. Στον πυρήνα των παθιασμένων διαφορών στην Βρετανική εταιρεία εκείνη την εποχή, κείνται οι σημαντικές διαφορές σχετικά με την φύση του εξωτερικού αντικειμένου. Οι κλαϊνικοί αναλυτές αναφέρονται στο εξωτερικό αντικείμενο, αλλά ενδιαφέρονται για την εσωτερική, υποκειμενική, φαντασματική εμπειρία του εξωτερικού αντικειμένου. Οι γουινικοτιανοί αναλυτές ενδιαφέρονται για τις αντικειμενικές ιδιότητες του εξωτερικού αντικειμένου, αυτές που κάνουν τη μητέρα επαρκώς καλή. Οι Γουινικοτιανοί θεωρούν ότι οι κλαϊνικοί καταδύονται, ίσως υπερβολικά, στην υποκειμενική εμπειρία του εξωτερικού αντικειμένου, έτσι όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από το βρέφος, χωρίς να δίνουν προσοχή στην αντικειμενική φύση του.

Για τον Winnicott η πρόωμη ανάπτυξη του βρέφους εξαρτάται από το πώς το βρέφος ρεαλιστικά φροντίζεται από την μητέρα του, πώς το ζεσταίνει, το κάνει μπάνιο, το χειρίζεται, το λικνίζει, του δίνει ονόματα. Η Klein έδειχνε συμπάθεια για τις προσπάθειες του Winnicott, αλλά ποτέ πραγματικά ή επίσημα δεν αναγνώρισε στα

γραπτά της τη σημασία της μητέρας ως εξωτερικού αντικειμένου. Ο Winnicott είπε σε μια ομιλία του στο Los Angeles, μακριά από την Βρετανική Εταιρία, ότι η Klein υποστήριζε ότι έδινε προσοχή στον παράγοντα περιβάλλον, αλλά στην πράξη ήταν, από ταπεραμέντο, ανίκανη να το κάνει αυτό. Από την άλλη μεριά ο Bion άρχισε σταδιακά να διαφοροποιείται από την Klein και να σκέφτεται ότι η μητέρα ήταν σημαντική ως εξωτερικό αντικείμενο. Προσπαθούσε να καταλάβει τι εσωτερικό ψυχικό έργο έκανε η μητέρα ως εξωτερικό αντικείμενο για το μωρό της.

Εντούτοις η Klein σε πολλά σημεία στα γραπτά της δείχνει πως η φροντίδα της πραγματικής μητέρας μειώνει τα διωκτικά άγχη ώστε το παιδί να περάσει σταδιακά στη καταθλιπτική θέση. Διαχειριζόταν την μεταβίβαση και τις ανάγκες της εξάρτησης του ασθενούς και από την θέση της ως εξωτερικού αντικειμένου. Δεν σκέφθηκε όμως αυτήν την θέση μέσα στην θεωρία της, όπως δεν έκανε και ο Freud.

Για τον Winnicott η μητέρα που πραγματικά φροντίζει το σώμα του μωρού της, το ζεσταίνει, το κάνει μπάνιο, το χειρίζεται, το λικνίζει, του δίνει ονόματα, δεν το κάνει μηχανικά. Εισάγει τις αισθήσεις κινήσεις, αντιλήψεις, πρωτοσυγκινήσεις του βρέφους μέσα στην αρχή της ευχαρίστησης. Κάνει πραγματικότητα για το μωρό την θεωρητική κατασκευή του πρωτογενούς ναρκισσισμού κατά Freud.

Η μητέρα δημιουργεί ένα ασφαλές περιβάλλον γεμάτο νοήματα, συναισθήματα και ευχαρίστηση για το μωρό. Το κάνει να αισθάνεται ότι είναι τα πάντα και ότι έχει τα πάντα. Κάνει για λίγο καιρό μετά την γέννησή του νόμιμη την παντοδυναμία του. Συνεχίζει για λίγο τις συνθήκες της ενδομήτριας ζωής. Αυτόν τον πυρήνα της νόμιμης αυταπάτης τον κρατάμε ως πολύτιμο κοίτασμα μέσα στον εαυτόν μας. Από αυτόν αντλούμε την αίσθηση ότι δικαιούμαστε να υπάρχουμε και να ζούμε· να ζούμε καλά χωρίς ενοχή.

Για τον Winnicott η μητέρα συνεχίζει να είναι ένα εξωτερικό αντικείμενο που κρατά τα άγχη του μωρού ακόμα και μετά την απαρτίωση και την εγκατάσταση του ορίου μεταξύ του μέσα και του έξω. Τώρα όμως είναι ένα διαφορετικό εξωτερικό αντικείμενο, ανάλογα με τις ανάγκες εξάρτησης του Εγώ που είναι διαφορετικές στα διάφορα στάδια της ανάπτυξης.

Η ανάπτυξη της σχέσης με την εξωτερική πραγματικότητα

Η σχέση με το εξωτερικό αντικείμενο θέτει το ρώτημα σχετικά με τον τρόπο που αναπτύσσεται η σχέση μας με την εξωτερική πραγματικότητα. Πώς αρχίζει ο άνθρωπος να είναι στον κόσμο, να συναντά και να αναγνωρίζει την πραγματικότητα των άλλων;

Για τον Bion (1959, 1962), το ανθρώπινο βρέφος γεννιέται με προ-έννοιες των αντικειμένων του κόσμου που θα συναντήσει. Γεννιέται π.χ. προ-ιδεασμένο (εφοδιασμένο με μια προ-έννοια) ότι υπάρχει μια θηλή ενός μητρικού στήθους που θα ταιριάξει στο στόμα του και θα του δώσει γάλα, αγάπη και ζωή. Όταν κάποια στιγμή γυρίζοντας το κεφάλι του αναζητώντας βρίσκει την θηλή αρχίζει να θηλάζει, σαν να την ήξερε από πάντα. Εκείνη την στιγμή η προ-έννοια συναντά την πραγματοποίησή της και γίνεται έννοια. Αυτή είναι η πρώτη σύλληψη του κόσμου. Αυτό το ζευγάριωμα είναι ο θεμέλιος λίθος της σκέψης. Θα χρειαστούν όμως και άλλα βήματα για να αναπτυχθεί η σκέψη. Χρειάζεται η πρώτη έννοια να συναντήσει την απουσία του αντικειμένου και το παιδί να κρατηθεί επαρκώς από τους γονείς για να αντέξει αυτή τη ματαίωση. Τότε είναι που στη θέση της απουσίας του αντικειμένου δημιουργείται η σκέψη. Αλλά η πρώτη σύζευξη είναι η πρωταρχική στιγμή της συνάντησης, της αναγνώρισης, ανάγνωσης, της πραγματικότητας.

Μπορούμε να σκεφθούμε ότι η πρωταρχική αυτή συνάντηση προκαλεί το ενδιαφέρον του παιδιού που βρίσκεται ξαφνικά εμπρός σε ένα θαύμα. Το παιδί φορά ένα κράνος πυροσβέστη. Ο θεραπευτής κατ' αρχήν δεν του λέει ότι αισθάνεται ευάλωτο και για να μην φοβάται, αμύνεται κ.λπ. Του λέει με θαυμασμό: Πόσο δυνατός πυροσβέστης έχει γίνει. Το εξωτερικό αντικείμενο το βοηθά να κάνει μια πρώτη σύζευξη. Το παιδί μεταβαίνει από το ένα αντικείμενο σε δύο (ζεύγος) που έχουν μια γόνιμη συνένωση. Πρόκειται για μια πρωτόγονη πρωταρχική σκηνή. Εάν η επιθετικότητα εξ' αιτίας του φθόνου του είναι μεγάλη τότε διασπάται η προσοχή του, δεν συνδέει, δεν καταλαβαίνει.

Η Alvarez (1988) παρατηρεί ότι και ο Bion (1962), όπως και ο Freud, δίνει έμφαση στην αρνητική εμπειρία (απουσίας του αντικειμένου και ματαίωσης της ικανοποίησης) για την ανάπτυξη της σκέψης. Η δοκιμασία, κατά την συγγραφέα, δεν είναι το κατά πόσο η εμπειρία είναι ευχάριστη ή δυσάρεστη αλλά το κατά πόσο είναι κάτι καινούριο, ενδιαφέρον, τραβά την προσοχή και προκαλεί την συγκέντρωση.

Για τον Winnicott (1945, 1971) η μητέρα παρουσιάζει στο παιδί τον κόσμο, τότε που αυτό είναι έτοιμο να τον συναντήσει, δίνοντάς του έτσι την πρωταρχική αυταπάτη (μιας νόμιμης παντοδυναμίας) ότι το ίδιο το παιδί δημιουργεί αυτό που υπάρχει. Σταδιακά, η πραγματικότητα εισάγεται και το παιδί ανακαλύπτει ότι ο κόσμος υπήρχε πάντα και είναι έξω από τον παντοδύναμο έλεγχό του. Κρατά όμως βαθιά την πρωταρχική αίσθηση ότι δικαιούται να υπάρχει, να ζει και να ζει καλά χωρίς ενοχή. Η αξία της ζωής πηγάζει από την αγάπη της μητέρας που αρχίζει πριν καν το παιδί αισθανθεί ότι ο εαυτός του υπάρχει, πριν από τους νόμους της οικογένειας και της κοινωνίας. Ο άνθρωπος γεννιέται με την ικανότητα να αναγνωρίζει την στέρηση αυτού που οφείλει να γίνεται σε κάθε φάση της ανάπτυξης του. Αν η κατάλληλη απόκριση από το περιβάλλον δεν γίνεται στην φάση της ανάπτυξης που αναμένεται να γίνει, τότε το παιδί εγγράφει την στέρηση ως αρνητικό τραύμα.

Στο άρθρο του του 1945 “Primitive emotional development” ο Winnicott μελέτησε την σημασία της φροντίζουσας μητέρας ως υπόβαθρου ασφάλειας του βρέφους: ένα πλαίσιο που κρατά σε ένα ιστορικό αρχείο για μετέπειτα επεξεργασία τα αδιαφοροποίητα στοιχεία. Ακολουθώντας τον Freud, ο Winnicott θεώρησε ότι το βρέφος συνδυάζει πολλές ενδιάμεσες μορφές σωματοψυχικών στοιχείων και αυτοερωτικών τάσεων μέσα σε ένα πρωτογενές ναρκισσικό πεδίο, ενώ η μητέρα του είναι ο αποδέκτης της ευχαρίστησης, του πόνου, της στέρησης και της ικανοποίησης. Στην εργασία του “The mind and its Relation to Psyche-Soma” (1949), ο Winnicott θεώρησε ότι στην υγιή ανάπτυξη του βρέφους υπάρχει μια «συνέχεια της ύπαρξης». Είναι μια ψυχική κατάσταση μη διαφοροποίησης. Το εξωτερικό αντικείμενο, η επαρκώς καλή μητέρα, προσαρμόζεται ενεργητικά στις ανάγκες του ψυχο-σώματος. Σταδιακά αρχίζει να «αποτυχαίνει» στην ενεργητική προσαρμογή της. Και αυτή η αποτυχία, η ζωντανή παραμέληση (alive neglect) είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη του βρέφους. Η επαρκώς καλή μητέρα είναι επαρκώς κακή. Εισάγει το όριο που διαφοροποιεί.

Ο Winnicott (1945, σελ.141) ξεκινά από την μη-απαρτίωση για να φτάσει στην απαρτίωση και την πρωταρχική προσαρμογή στην πραγματικότητα. Γράφει:

Αυτό το βήμα της συναισθηματικής ανάπτυξης που συνήθως το παίρνουμε ως δεδομένο, αναπαριστά ένα μεγάλο προχώρημα, αλλά δεν είναι ποτέ τελειωμένο. Η σχέση με την πραγματικότητα ξεκινά στην βρεφική φάση της ανάπτυξης και συνεχίζεται σε όλη τη ζωή μας.

Ο Winnicott θεωρεί ότι ορισμένες περιπτώσεις είναι πράγματι ακατάλληλες για ανάλυση, εάν δεν μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τις δυσκολίες της μεταβίβασης που ανήκουν στην έλλειψη μιας αληθινής σχέσης με την εξωτερική πραγματικότητα.

Το μωρό έρχεται στην πρώτη συνάντηση με το στήθος της μητέρας με ενστικτώδεις ορμές και αρπαχτικές ιδέες. Η μητέρα έχει ένα στήθος που έχει τη δύναμη να παράγει γάλα. Έχει επίσης την ιδέα ότι θα της άρεσε να της επιτεθεί ένα πεινασμένο μωρό. Αυτά τα δύο φαινόμενα δεν έρχονται σε σχέση μεταξύ τους μέχρι την ώρα που η μητέρα και το μωρό ζουν την εμπειρία από κοινού. Η μητέρα ούσα ώριμη και σωματικά ικανή είναι αυτή που έχει την απαιτούμενη ανοχή και κατανόηση ώστε να παράγει μια κατάσταση-σκηνή (situation), η οποία μπορεί με την βοήθεια της τύχης να έχει ως αποτέλεσμα τον πρώτο δεσμό που το μωρό κάνει με το εξωτερικό αντικείμενο, δηλαδή εξωτερικό του εαυτού από την οπτική του μωρού.

Το εξωτερικό αντικείμενο υπάρχει στην εξωτερική πραγματικότητα πριν το μωρό το βρει ως αντικειμενικό εκεί έξω. Ο Winnicott (1971) στην εργασία του «Η χρήση του αντικειμένου», γράφει: Για να μιλήσουμε για την χρήση του αντικειμένου πρέπει να λάβουμε υπ' όψη μας την φύση του εξωτερικού αντικειμένου. Η ικανότητα χρήσης του αντικειμένου δεν είναι έμφυτη, κατακτιέται δύσκολα και νωρίς στην ανάπτυξη. Στην αρχή το μωρό σχετίζεται με το αντικείμενο υποκειμενικά. Στη πορεία είναι που το αντικείμενο θα ευρεθεί στην εξωτερική πραγματικότητα. Στη συνέχεια, το υποκείμενο επιτίθεται να καταστρέψει το αντικείμενο. Το αντικείμενο καλείται να επιβιώσει.

Το εξωτερικό αντικείμενο δέχεται επίθεση για να καταστραφεί επειδή είναι πραγματικό, και γίνεται πραγματικό επειδή καταστρέφεται, αλλά επιβιώνει. Αν επιβιώσει τότε το υποκείμενο μπορεί να αναγνωρίσει το αντικείμενο ως οντότητα που ανήκει στην εξωτερική πραγματικότητα και μπορεί να το χρησιμοποιήσει. Η χρήση του αντικειμένου σημαίνει ότι το αντικείμενο είναι μέρος της εξωτερικής πραγματικότητας.

Η ικανότητα χρήσης του αντικειμένου αλλάζει την αρχή της πραγματικότητας. Για να έχει μια θετική αξία η καταστροφικότητα, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η επιβίωση του αντικειμένου (να μην καταρρεύσει και να μην αντεκδικηθεί). Μπορεί όμως το αντικείμενο να μην επιβιώσει. Μια μητέρα μπορεί να είναι καταθλιπτική και

να αποσυρθεί ή να είναι παρανοϊκή και να εκδικηθεί. Τότε το αντικείμενο δεν μπορεί να ευρεθεί ως εξωτερικό.

Ανάμεσα στο εσωτερικό και εξωτερικό αντικείμενο ο Winnicott ανακάλυψε το μεταβατικό, κάτι που όλοι γνώριζαν αλλά κανείς δεν το είχε μέχρι τότε σκεφθεί. Ο Aguayo (2018) επισημαίνει: Ο Winnicott παρουσίασε στην Klein την εργασία του για τα Μεταβατικά αντικείμενα, το 1951. Η Klein του ζήτησε να την αναθεωρήσει για να ενσωματώσει πιο καθαρά τις δικές της ιδέες, κάτι το οποίο εκείνος αρνήθηκε, λέγοντας με λύπη στην γυναίκα του ότι η Klein δεν τον θεωρεί πλέον Κλαϊνικό...

Ο Winnicott πάντα αναφερόταν στο τι οφείλει στην Klein όσον αφορά στην ασυνείδητη φαντασίωση, την εσωτερική πραγματικότητα του παιδιού. Επέλεξε ωστόσο να μελετήσει το περιβάλλον της οικογένειας, το οποίο ευνοεί ή εμποδίζει την ανάπτυξη του εσωτερικού κόσμου του. Όπως ο Freud αισθανόταν απειλή από οποιαδήποτε απομάκρυνση από την θεωρία των ενορμήσεων έτσι οι κλαϊνικοί αναλυτές αισθάνονταν απειλή κάθε φορά που ο Winnicott ανέπτυσε τις δικές του θεωρίες για το εξωτερικό αντικείμενο και δεν έβαζε την ασυνείδητη φαντασίωση στο κέντρο της θεωρίας του.

Ο Winnicott τοποθέτησε τα μεταβατικά αντικείμενα ως γέφυρα μεταξύ των πρώτων έξι μηνών του βρέφους (όπως τους σκέφθηκε ο Freud) και τους μετέπειτα μήνες της καταθλιπτικής θέσης (όπως τη σκέφθηκε η Klein). Σκέφτηκε έναν ενδιάμεσο χώρο μεταξύ Freud και Klein. Σκέφτηκε την ψυχική γέννηση του βρέφους ακολουθώντας ορισμένες βασικές θεωρίες του Freud για τον πρωτογενή ναρκισσισμό, το πρώιμο Εγώ ως σωματικό Εγώ και την χωρίς-αντικείμενο αρχική ύπαρξη του βρέφους, την οποία μία μη-διαφοροποιημένη μητέρα φροντίζει. Η πραγματική (actual) μητέρα αυτής της περιόδου, εμφανίζεται στην άμεση παρατήρηση της διάδρασής της με το βρέφος.

Ο Winnicott δεν ακολούθησε την σχιζοειδή-παρανοειδή θέση, που η Klein ανέπτυξε. Δεν συμφωνούσε ότι το βρέφος γεννιέται με μια στοιχειωδώς διαφοροποιημένη αίσθηση του εαυτού που σχετίζεται με το αντικείμενο. Ο Winnicott ενδιαφερόταν για τα μεταβατικά φαινόμενα, την από κοινού βιούμενη εμπειρία. Δεν υπάρχει μωρό χωρίς την μητέρα του για καλό ή για κακό. Το πέρασμα από την αρχή της ευχαρίστησης στην αρχή της πραγματικότητας δεν μπορεί να γίνει χωρίς μια επαρκώς καλή μητέρα. Όμως ποιες ιδιότητες έχει αυτή η μητέρα;

Ο Kahr (1996) σημειώνει: Μια κλαϊνική πικρία αναπτύχθηκε εναντίον του Winnicott, σε σημείο που στα τέλη της δεκαετίας του '60 ακόμα και μετά τον θάνατο της Klein απαγορευόταν ρητώς στους εκπαιδευόμενους στην κλινική Tavistock να παρακολουθούν σεμινάρια του Winnicott. Η Frances Tustin (πρωτοπόρος ερευνήτρια του αυτισμού), η οποία εκπαιδεύτηκε με την Κλαϊνική Esther Bick (που ανακάλυψε την σημασία του δέρματος στην ψυχική ανάπτυξη) εξομολογήθηκε ότι στην εκπαίδευσή της έμαθε να μην διαβάσει Winnicott...

Ο Aguayo μάς θυμίζει: η Klein είχε εγκατασταθεί καλά στην Βρετανική Εταιρεία. Απαιτούσε πλήρη αφοσίωση. Ο Winnicott προσπαθούσε να προσεταιρισθεί τον Bion, έναν Κλαϊνικό που διαφοροποιούσε τον εαυτόν του από την ομαδοποίηση των αναλυτών οι οποίοι σχημάτιζαν μια φάλαγγα υποστήριξης της Klein στις επιστημονικές συναντήσεις της Βρετανικής Εταιρείας. Ο Bion αρχικά δεν έδειξε κανένα ενδιαφέρον για την μητέρα του ασθενούς ως εξωτερικό αντικείμενο, αυτό δηλαδή που ήταν στην καρδιά του προβλήματος για τον Winnicott.

Ο Bion (1957, σελ. 266) συνέχισε την κλαϊνική οπτική ως αναπόσπαστο μέρος της θεραπείας του για ψυχωτικούς ασθενείς. Για τον ψυχωτικό ασθενή ο αναλυτής αντιπροσώπευε, κατά τον Bion, την εξωτερική πραγματικότητα, τον δημιουργό του νόηματος, τον παράγοντα της δομικής αλλαγής. Ο αναλυτής έδινε νόημα στην αισθητηριοκινητική δραστηριότητα του ασθενούς. Οι παρεμβάσεις του όμως συναντούσαν τις εμποδίζουσες διαψεύσεις του ασθενούς, όνειρα χωρίς συνειρμούς, κ.λπ. Ο Bion επέμενε να συνδέει την αισθητηριακή εμπειρία με το νόημα. Υπέθεσε μια ιδεο-κινητική δραστηριότητα, ως τρόπο έκφρασης μιας ιδέας χωρίς να την ονομάζει. Ένας ασθενής του είπε κάποια στιγμή: Θα έπρεπε να τηλεφωνήσω στην μητέρα μου σήμερα. Ο Bion εστίασε στο πως ο ασθενής εβίωνε εσωτερικά τον αναλυτή ως μητέρα στο εδώ και τώρα. Ο Winnicott έδωσε την δική του ερμηνεία. Πρόκειται, είπε, για την επικοινωνία του ασθενούς και την ανικανότητά του να επικοινωνήσει. Ο ασθενής χρειαζόταν ένα πραγματικό εξωτερικό αντικείμενο, που θα ήταν εναρμονισμένο με τις ανάγκες του Εγώ του ώστε με την αφοσίωσή της θα γνωρίζει από τις χειρονομίες του τις ανάγκες του Εγώ του.

Ο Winnicott θεωρούσε την κλαϊνική έννοια του φθόνου ως άξια μελέτης. Εντούτοις πίστευε ότι η κλαϊνική θεωρία τοποθετούσε τον φθόνο πολύ πρώιμα, πριν το βρέφος αποκτήσει τις ψυχικές ικανότητες να συλλάβει το νόημά του. Επί πλέον

θεωρούσε ότι η έννοια του έμφυτου φθόνου αγνοούσε τη σημασία του ως εξωτερικού αντικειμένου στην αρχή της ζωής του βρέφους.

Ο Winnicott εξέτασε την καταστροφικότητα του παιδιού ως απαραίτητη λειτουργία για την τοποθέτηση του αντικειμένου ως αντικειμενικού στην εξωτερική πραγματικότητα. Απέρριπτε απερίφραστα την έννοια του ενστίκτου του θανάτου και την ιδέα του έμφυτου φθόνου διότι μάς παραπέμπουν στο προπατορικό αμάρτημα των θρησκείων.

Ο Rudnytsky (1989, σελ. 345) αναφέρεται στην Clare Winnicott, η οποία συμφωνούσε ότι υπήρχε μια τεράστια διαφορά μεταξύ του οπτιμισμού του Winnicott και του πεσιμισμού του Freud. Ο Winnicott (1965, σελ. 94) θεωρούσε ότι «οι θρησκείες έχουν εκμεταλλευτεί πολύ την προπατορική αμαρτία, αλλά δεν έχουν καθόλου ασχοληθεί με την ιδέα την προπατορικής (original) καλοσύνης». Για τον Winnicott, με την έννοια του ενστίκτου του θανάτου, ο Freud και η Klein απλά απέφυγαν τις συνέπειες της εμπλοκής του περιβάλλοντος και της εξάρτησης στην ανάπτυξη.

Ο Padel (1991) αναφέρει κάτι που είπε ο Winnicott: «Είπα στην αναλύτριά μου (την κλαϊνική Riviere) ότι θα γράψω ένα βιβλίο για το περιβάλλον. Μου είπε: Γράψε ένα βιβλίο για το περιβάλλον και θα σε μετατρέσω σε βάτραχο. Βεβαίως δεν χρησιμοποίησε αυτά τα λόγια αλλά έτσι άκουσα εγώ αυτό που μου είπε». Παρόμοια εμπειρία είχε και ο Bowlby που είχε αναλυθεί για 10 χρόνια από την Riviere, η οποία θεωρούσε ότι οι έρευνές του δεν είχαν σχέση με την ανάλυση.

Από το 1950 έως το 1959 ο Winnicott εργαζόταν πάνω στην έννοια του κρατήματος (holding) του βρέφους ως πλαισίου των ενορμητικών εμπειριών του Αυτό. Η βασική ιδιότητα της μητέρας είναι το κράτημα (holding) του βρέφους. Αρχικά το βρέφος βρίσκεται σε μια κατάσταση απόλυτης εξάρτησης και σταδιακά μεταβαίνει σε μια κατάσταση σχετικής εξάρτησης μέχρι την αυτονομία του.

Ο Ogden (2004) βλέπει το κράτημα του Winnicott ως οντολογική έννοια που αναφέρεται πρωταρχικά στο «είναι» και στην σχέση του με τον χρόνο. Ο Masud Khan στην εισαγωγή του στο βιβλίου του Winnicott *Through Pediatrics to Psychoanalysis* γράφει ότι η έννοια του holding αναφέρεται στο κράτημα από την μητέρα μιας διαδικασίας συμβολοποίησης μέσα στον χρόνο.

Το μωρό σταδιακά γνωρίζει την πραγματικότητα. Η πραγματικότητα το τραυματίζει αν δεν μεσολαβείται από το ψυχικό έργο της μητέρας του. Το νεογέννητο

ζει μέσα σε ένα υποκειμενικό χρόνο. Το σωματικό και ψυχικό κράτημα της μητέρας (το ψυχοσωματικό της έργο) επιτρέπει στο βρέφος να μετασηματίζει τα πρώιμα σωματικά και ψυχικά βιώματά του, ώστε να τους δίνει μορφές κατάλληλες για να εισέρχονται και να μένουν μέσα στις διαδικασίες συμβολοποίησης, οι οποίες θα επιτρέψουν την αναπαράσταση και την αφομοίωσή τους.

Αρχικά η μητέρα, γράφει ο Ogden, περιφρουρεί τη συνέχεια του «είναι» προστατεύοντάς το (μονώνοντας το) από τις μη-Εγώ όψεις του χρόνου. Το βρέφος ωριμάζοντας εσωτερικεύει το «κράτημα» της συνέχειας τού είναι μέσα στον χρόνο και στην συναισθηματική ροή. Η μεταφορά του κρατήματος μάς φέρνει στον νου την εμπειρία του σφιχταγκαλιάσματος του μωρού στα χέρια της μητέρας, όταν αυτό σε απόγνωση γίνεται κομμάτι. Ο Ogden ερευνά ειδικές ποιότητες της εμπειρίας του να είναι το μωρό ζωντανό σε διάφορες φάσεις της ανάπτυξης και τις αλλαγές των ενδοψυχικών-διαπροσωπικών μέσων με τα οποία η αίσθηση της συνέχειας της ύπαρξης διατηρείται μέσα στον χρόνο.

Η πρωτογενής μητρική ενασχόληση και η ονειροπόληση της μητέρας

Ο Winnicott (1956) ανέπτυξε το θέμα της πολύ πρώιμης σχέσης μητέρας-βρέφους. Ήταν καιρός να γίνει αυτό. Για το νεογνό υπάρχει ένα περιβάλλον επαρκώς καλό που δημιουργεί ευνοϊκές συνθήκες, οι οποίες το βοηθούν να κατακτήσει τις ικανοποιήσεις, τα άγχη και τις συγκρούσεις που αναμένονται σε κάθε στάδιο. Είναι όμως δυνατόν το περιβάλλον να μην είναι επαρκώς καλό και να μην βοηθά τις πρώιμες διαδικασίες ανάπτυξης του βρέφους.

Η ανάπτυξη ως διαδικασία μετασηματισμών και πραγμάτωσης του έμφυτου δυναμικού του βρέφους είναι βασική έννοια για τον Winnicott. Οι ιδιοσυστασιακοί παράγοντες θα κάνουν την εμφάνισή τους φυσιολογικά, υπό την προϋπόθεση ότι είναι προσαρμοστικό το περιβάλλον, λειτουργεί η πρωτογενής μητρική ενασχόληση στη πρώτη φάση της ανάπτυξης, όταν το παιδί αρχίζει να γίνεται άτομο.

Η μητέρα του νεογέννητου ταυτίζεται συνειδητά και ασυνείδητα με το μωρό της. Η μητέρα ταυτίζεται, το μωρό εξαρτάται. Είναι θέμα αναγκών τις οποίες η μητέρα συναντά ή δεν συναντά. Κάποια στιγμή το μωρό φτάνει στο στάδιο της ανάπτυξης όπου οι ενορμητικές εμπειρίες του δεν διαλύουν τις διαδικασίες της ανάπτυξης, αλλά τις δυναμώνουν. Οι ενορμήσεις τού Αυτό είναι στην αρχή εξωτερικές, σαν κεραυνοί που κτυπούν το βρέφος. Τις ενορμήσεις τού Αυτό πρέπει να τις ματαιώνει η μητέρα για να

αναπτυχθούν οι διαδικασίες συμβολοποίησης του παιδιού. Τις ανάγκες τού Εγώ του βρέφους δεν πρέπει ποτέ να τις προδώσει. Το Εγώ του βρέφους είναι ανώριμο και έχει ανάγκη από την βοήθεια του ώριμου Εγώ της μητέρας για να επιτελέσει τις λειτουργίες του. Ανάγκες του εγώ είναι οι δυνατότητες ωρίμανσης του παιδιού (π.χ. η ικανότητα να αισθάνεται ότι αξίζει να υπάρχει, να αισθάνεται ζωντανό, πραγματικό, και παρόν, να ζει τις εμπειρίες του, να έχει και να είναι σε επαφή με τα συναισθήματα, να δοκιμάζει την πραγματικότητα, να δημιουργεί και να ρυθμίζει τις άμυνές του, να κρίνει, να χωρίζει το ασυνείδητο από το συνειδητό, και το μέσα από το έξω, να κάνει σχέσεις με τα αντικείμενα, να αισθάνεται ενοχή, να ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ των εννοήσεων, του υπερεγώ και της εξωτερικής πραγματικότητας, κ.ο.κ.) που έχουν ανάγκη να εξαρτώνται από ένα επαρκές εξωτερικό αντικείμενο για να πραγματωθούν.

Η περαιτέρω θεωρητική διαφοροποίηση του εξωτερικού αντικειμένου από τον Winnicott γέννησε την έννοια της «Πρωτογενούς μητρικής ενασχόλησης». Πρόκειται για μια κατάσταση πολύ ειδική για την οποία δεν αρκούν όροι όπως «συμβίωση» (Mahler) ή «ομοιόσταση» (A. Freud).

Πρόκειται για μια παροδική ψυχική κατάσταση υψηλής ευαισθησίας στην οποία περιπίπτει η μέλλουσα μητέρα κατά τα τελευταία στάδια της εγκυμοσύνης. Διαρκεί μερικές εβδομάδες μετά τον τοκετό του βρέφους. Είναι μια φυσιολογική κατάσταση απόσυρσης, μια “νόσος” από την οποία η μητέρα υποφέρει και από την οποία αναρρώνει. Μετά από λίγες εβδομάδες από τον τοκετό η μητέρα δεν θυμάται αυτή την κατάσταση. Η απώθηση την διατηρεί κάπου στο ασυνείδητό της.

Με άλλα λόγια, στις τελευταίες εβδομάδες της εγκυμοσύνης και στις πρώτες εβδομάδες μετά τη γέννηση του μωρού της, η μητέρα χρειάζεται να κάνει μια προσαρμογή. Ταυτιζόμενη με το βρέφος σε εξάρτηση ανακαλεί εμπειρίες που είχε αυτή ως βρέφος με τη δική της μητέρα. Η μητέρα παλινδρομεί και έτσι μπορεί να ταυτίζεται με τις ανάγκες του Εγώ του μωρού της και τις εννοήσεις τού Αυτό. Αποσύρεται, στρέφεται στον εαυτόν της, αποσυνδέεται, διαταράσσεται βαθιά και κυριεύεται από μια μεγάλη ευαισθησία. Η «καθημερινή αφοσιωμένη μητέρα» (ordinary devoted mother) είναι ικανή να φτάσει σε αυτό το σημείο της νορμάλ αρρώστιας όπου απαρνείται τον εαυτό της ως υποκείμενο, για χάρη του μωρού της. Δεν έχει άλλα ενδιαφέροντα.

Με αυτήν την παλινδρόμηση η μητέρα δανείζει τις λειτουργίες του Εγώ της στο βρέφος ενισχύοντας το ανώριμο δικό του. Το καθιστά ικανό να κρατά τις ενορμήσεις του. Δίνει στις ενορμήσεις του μωρού μια εμπειρία να βιωθούν, μια ιστορία να εκτυλιχθούν και ένα νόημα να περιβληθούν. Η σχέση της ενόρμησης με το αντικείμενο είναι διαφορετική από τη σχέση μεταξύ υποκειμένου που ζει μια εμπειρία και του αντικειμένου (ego relatedness, σχετίζεσθαι του Εγώ). Ενώ το μωρό αναπτύσσει την αίσθηση του εαυτού του, αναπτύσσεται το σχετίζεσθαι του Εγώ του και η μητέρα αναρρώνει από την πρωτογενή μητρική ενασχόληση (Winnicott, 1956a).

Το εξωτερικό αντικείμενο είναι ένα εξωτερικό Εγώ, ένα άλλος εαυτός, ένα άλλο υποκείμενο. Παλινδρομώντας ο αναλυόμενος και ο αναλυτής φτάνουν σε μια κατάσταση μη διαφοροποίησης που απαιτεί η εργασία του holding από την μητέρα. Σταδιακά διαφοροποιούνται και εγκαθιστούν μια κατάσταση σχετίζεσθαι του Εγώ (ego relatedness).

Η μητέρα πρέπει να είναι αρκετά υγιής για να αναπτύξει αυτήν την «νόσο» και για αναρρώσει από αυτήν, καθώς το μωρό αναπτύσσεται και την ελευθερώνει. Η μητέρα με μεγάλο σωματικό και ψυχικό κόστος απορροφά τον αντίχτυπο του χρόνου (δεν κοιμάται, δεν δίνει χρόνο στον εαυτόν της να κάνει κάτι με κάποιον άλλον χωριστά από το μωρό). Η μητέρα εισέρχεται στην αίσθηση του χρόνου του μωρού, μετασηματίζοντας το αντίχτυπο της ετερότητας του χρόνου και δημιουργώντας την αυταπάτη ότι ο χρόνος μετριέται σύμφωνα με τους σωματικούς και ψυχικούς ρυθμούς του βρέφους.

Ο Ogden (2004, σελ. 1350) γράφει: Πρωτογενής μητρική ενασχόληση καλείται η ψυχική κατάσταση της μητέρας που κρατά την πιο πρώιμη κατάσταση της συνέχειας της ύπαρξης (going on being) του μωρού μέσα στον χρόνο. Πρόκειται για μια κατάσταση χωρίς υποκείμενο. Εάν η μητέρα ήταν παρούσα εξ αρχής ως χωριστό υποκείμενο, και όχι ως περιβάλλον, που σιωπηλά φροντίζει τις ανάγκες εξάρτησης του βρέφους, η εξωτερική πραγματικότητά της θα εισέβαλε στην ψυχική ζωή του και θα έσχιζε το υφαντό (την συνέχεια) της ύπαρξής του. Στην πρωτογενή μητρική ενασχόληση δεν υπάρχει αυτό που λέμε μητέρα. Η μητέρα αισθάνεται τον εαυτόν της στην θέση του παιδιού. Αφαιρεί τον εαυτόν της. Αυτό καλείται να κάνει και ο αναλυτής σε ορισμένες στιγμές παλινδρόμησης του ασθενούς του. Το μωρό που κοιτάζει το πρόσωπο της μητέρας δεν βλέπει την μητέρα, βλέπει τον εαυτόν του, το πώς αισθάνεται μέσα στο βλέμμα της.

Υπάρχουν πολύ καλές μητέρες που όμως στο πρώτο στάδιο της ζωής δεν μπορούν να αφεθούν να παλινδρομήσουν και να εισέλθουν σε αυτήν την νορμάλ αρρώστια, την πρωτογενή μητρική ενασχόληση. Έχοντας χάσει αυτό το πρώτο στάδιο προσπαθούν μετά να ανταποκριθούν στις θεραπευτικές ανάγκες του παιδιού τους για προσαρμογή και αντί να είναι απλά γονείς γίνονται «θεραπευτές» του. Αν χάσουν το τρένο της πρωτογενούς μητρικής ενασχόλησης μετά προσπαθούν απ' έξω με θεραπευτικές τεχνικές να αποκτήσουν επαφή με την ψυχική ζωή του παιδιού τους. Κάτι παρόμοιο βλέπουμε και σε αναλυτές που «ψυχολογίζουν» τον ασθενή, δηλαδή προσπαθούν να είναι έξυπνοι και να ξέρουν τι σκέφτεται αντί να αφεθούν να τους αγγίξει ψυχοσωματικά ο ασθενής τους. Αντί να ξεκινούν από το υποκειμενικό τους βίωμα για να φτάσουν στο αντικειμενικό, προσπαθούν από έξω να φτάσουν στο υποκειμενικό.

Ο Winnicott (1956a) επισημαίνει ότι η μητέρα που αναπτύσσει αυτή την πρωτογενή μητρική ενασχόληση παρέχει ένα πλαίσιο ώστε να αρχίσει το έμφυτο δυναμικό, η ιδιοσυστασία του μωρού να μπορέσει να φανερωθεί. Οι τάσεις της ανάπτυξης να αρχίσουν να ξετυλίγονται. Το μωρό να βιώνει την αυθόρμητη κίνησή του και να γίνεται ο ιδιοκτήτης των αισθήσεων που ανήκουν σε αυτήν την πρώιμη φάση. Εάν η μητέρα προσαρμόζεται καλά στις ανάγκες του βρέφους η γραμμή της ζωής δεν διακόπτεται από εισβολές-καταπατήσεις από έξω. Οι αντιδράσεις στις διακοπές της συνέχειας τού είναι βιώνονται ως απειλή αφανισμού. Έτσι δημιουργούνται πολύ παθολογικές δύσκαμπτες άμυνες. Μια από αυτές είναι ο ψευδής εαυτός. Το βρέφος αρχίζει να γίνεται άτομο μέσα στο ειδικό περιβάλλον της πρωτογενούς μητρικής ενασχόλησης. Μετά μπορεί να προχωρήσει από την απόλυτη εξάρτηση στις φάσεις της ανάπτυξης που η εξάρτησή του είναι σχετική.

Υπάρχουν καλοί και κακοί ψυχαναλυτές, όπως υπάρχουν επαρκείς και μη επαρκείς μητέρες. Ο καλός ψυχαναλυτής, όπως και η επαρκώς καλή μητέρα, μπορεί με την άλφα-λειτουργία να μετασχηματίζει στον δικό του ψυχισμό τα αισθητηριακά στοιχεία του ασθενούς σε νοήματα. Όλη αυτή η διεργασία βασίζεται στο ψυχοσωματικό έργο του αναλυτή που περιπίπτει σε πρωτογενή μητρική ενασχόληση, ονειρεύεται στο ζύπνιο του και επεξεργάζεται τα βιώματα του ασθενούς. Ο Bion (1959) θεώρησε τελικά ότι το υλικό των αισθήσεων μπορούσε να μετασχηματισθεί από το βρέφος σε «άλφα-στοιχεία» με την βοήθεια της μητέρας Όσο δεν προσλαμβάνει την συγκεκριμένη προβλητική ταύτιση και δεν καταλαβαίνει ο αναλυτής την επικοινωνία

του, ο ασθενής πολλαπλασιάζει, κλιμακώνει) την προβλητική ταύτιση και έτσι εκκενώνει την ένταση.

Ο Aguayo (2018) σημειώνει: ο Bion άρχισε να πλησιάζει την έρευνα του Winnicott για το εξωτερικό αντικείμενο, χωρίς ωστόσο να την αναγνωρίσει ποτέ. Στις 17 Οκτωβρίου 1964 ο J. Wisdom παρουσίασε στην Βρετανική Εταιρεία μια περίληψη του Learning from Experience του Bion. Ο Wisdom παρουσίασε την μητρική ονειροπόληση (reverie) ως καινοτομία του Bion. Ο Winnicott παρέμεινε σιωπηλός στη συζήτηση. Μόνο η Marion Milner σχολίασε ότι υπάρχει μια εντυπωσιακή ομοιότητα μεταξύ της μητρικής ονειροπόλησης του Bion και της Πρωταρχικής Μητρικής Ενασχόλησης του Winnicott. Ο Winnicott έγραψε στον Wisdom ότι ήταν σημαντικό το ότι ο Bion συζητούσε για το εξωτερικό αντικείμενο, κάτι που αυτός ερευνούσε επί 30 χρόνια παρά την τρομακτική αντίθεση της Klein.

Ο Bion χρησιμοποιεί τη λέξη ονειροπόληση, για να μιλήσει για την ιδέα που ο ίδιος ο Winnicott είχε πει με ένα άλλον πολύπλοκο τρόπο: την πρωτογενή μητρική ενασχόληση. Ο Winnicott πρόσθεσε στην επιστολή του ότι δεν τον πειράζει να τον επικρίνουν και να τον χτυπούν. Αλλά αρνείται να τον αγνοούν και να τον περιθωριοποιούν. Και έκτοτε σταμάτησε να κάνει εκκλήσεις στον Bion να συζητήσουν από κοινού για την σημασία του εξωτερικού αντικειμένου.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Aguayo, J. (2018). Winnicott, Melanie Klein, and W.R. Bion: The Controversy over the nature of the external object-Holding and Container/contained. *The Psychoanalytic Quarterly*, 87(\$): 767-807.
- Alvarez, A. (1988). Beyond the Unpleasure Principle: Some Preconditions for Thinking through Play. *Journal of Child Psychotherapy*, 14B(2):1-13
- Bion, W. R. (1957), Differentiation of the psychotic from the non-psychotic personalities. *International Journal of Psychoanalysis*, 38: 66-275.
- Bion, W. R. (1959). Attacks on Linking. *International Journal of Psychoanalysis*, 40: 308-315.
- Kahr, B. (1996). *D.W. Winnicott: A Biographical Portrait*. Madison. C/T: International Universities Press.
- Ogden, T. (2004). On holding and containing, being and dreaming. *International Journal of Psychoanalysis*, 85(6):1349-1364.
- Padel, J. (1991). The psychoanalytic theories of Melanie Klein and Donald Winnicott and their interaction in the British Society of Psychoanalysis. *Psychoanalytic Review*, 78: 325-345.
- Rudnytsky, P. (1989). Winnicott and Freud. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 44: 331-350.

- Winnicott, D. W. (1945). Primitive emotional development. In *Through Paediatrics to Psychoanalysis*. London: Karnac.
- Winnicott, D.W. (1956a). Primary maternal preoccupation. In *Through Pediatrics to Psychoanalysis*. London: Karnac, 1996.
- Winnicott, D. W. (1971). *Playing and Reality*. London: Tavistock.